

Η ΑΠΟΚΛΙΣΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ-ΜΟΝΙΜΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΣΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΧΩΡΙΚΑ ΕΠΙΠΕΔΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ: ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ

M.N. Ντυκέν και N. Κρομυδάκης

Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως 38334 Βόλος

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διαθεσιμότητα αξιόπιστων πληθυσμιακών δεδομένων αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τις χωροταξικές αναλύσεις και τον καταρτισμό των χωρικών πολιτικών. Η συστηματική ανάλυση των ηλικιακών δεδομένων, αλλά και των οικονομικών και κοινωνικών συνιστωσών του πληθυσμού, εξασφαλίζει ακριβώς τον προσδιορισμό της δημογραφικής δομής των γεωγραφικών ενοτήτων που εξετάζονται.

Στην προσπάθεια προσδιορισμού των χαρακτηριστικών των χωρικών ενοτήτων, και ειδικότερα των κοινωνικο-οικονομικών συνιστωσών, τίθεται το ερώτημα της επιλογής της καταλληλότερης κατηγορίας πληθυσμού, η οποία πρέπει να χρησιμοποιηθεί για να αποτυπωθούν καλύτερα οι δομές. Όπως είναι γνωστό, βάσει της απογραφής πληθυσμού του 2001, τα εναλλακτικά μεγέθη, διαθέσιμα για αξιοποίηση, αφορούν κυρίως τον Πραγματικό και τον Μόνιμο πληθυσμό.

Δεδομένου ότι, τα μεγέθη αυτά αντανακλούν δύο υπάρχουσες πραγματικότητες ως προς τη λειτουργία των χωρικών ενοτήτων (με τη διατήρηση μεταξύ άλλων στενών δεσμών με το τόπο καταγωγής), η αποκλειστική χρήση μιας και μοναδικής κατηγορίας πληθυσμού αφαιρεί σημαντική πληροφορία. Κατά συνέπεια, η επεξεργασία και συστηματική ανάλυση των δύο προαναφερόμενων κατηγοριών πληθυσμού θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για τη διαμόρφωση χωροταξικών πολιτικών.

Ανάλογα με την κλίμακα ανάλυσης προκύπτουν όμως σημαντικές ή μη αποκλίσεις μεταξύ αυτών των δύο κατηγοριών δεδομένων, με αποτέλεσμα η ίδια η ένταση των αποκλίσεων να αποτελεί ένδειξη του διαφορετικού τρόπου λειτουργίας των χωρικών ενοτήτων και ως εκ τούτου των αναγκών σε υποδομές, έργα, υπηρεσίες κ.α.

Στόχος της εργασίας είναι η διερεύνηση αυτών των ορατών αποκλίσεων έτσι ώστε να αναδείξουμε την ύπαρξη μιας συστημικής σχέσης των πληθυσμιακών δεδομένων με το είδος των πολιτικών και χρηματοδοτήσεων που πρέπει να εφαρμοστούν. Η ανάλυση που προτείνεται επικεντρώνεται στο παράδειγμα της Περιφέρειας Κρήτης και η επεξεργασία των δεδομένων αφορά όλες τις χωρικές κλίμακες, από το επίπεδο της Περιφέρειας έως και τους οικισμούς.

Λέξεις κλειδιά: Πραγματικός Πληθυσμός, Μόνιμος Πληθυσμός, Χωροταξικός Σχεδιασμός.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο προσδιορισμός της δημογραφικής δομής και των κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών των χωρικών ενοτήτων που διαμορφώνουν μια περιοχή, αποτελεί βασική προϋπόθεση για τις χωροταξικές αναλύσεις καθώς και για τον καθορισμό κατάλληλων χωρικών πολιτικών. Στην περίπτωση διερεύνησης μικρής κλίμακας χωρικών ενοτήτων, η μοναδική πηγή δεδομένων που προσφέρει τις απαραίτητες πληροφορίες είναι τα αποτελέσματα των διαδοχικών απογραφών πληθυσμού και κατοικιών. Σε αντίθεση όμως με το παρελθόν, η τελευταία απογραφή του 2001 περιλαμβάνει αναλυτικά δημογραφικά και κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα τόσο για τον Πραγματικό όσο και για τον Μόνιμο πληθυσμό. Ενώ ο μεν

μόνιμος πληθυσμός ενός αυτοτελή οικισμού αναφέρεται στα άτομα που δηλώνουν ότι έχουν τη συνήθη διαμονή τους στη συγκεκριμένη χωρική ενότητα, ο δε πραγματικός αφορά τα άτομα που βρέθηκαν παρόντα κατά την ημέρα της απογραφής χωρίς υποχρεωτικά να διαμένουν συνήθως σε αυτόν τον οικισμό. Τίθεται επομένως θέμα επιλογής της καταλληλότερης κατηγορίας πληθυσμού, έτσι ώστε να αποτυπωθούν καλύτερα τα κύρια χαρακτηριστικά των εξεταζομένων χωρικών ενοτήτων.

Συνήθως, ο μόνιμος πληθυσμός των αστικών περιοχών είναι μικρότερος από τον πραγματικό ενώ ο πραγματικός πληθυσμός στην Ύπαιθρο μπορεί να είναι σημαντικά μεγαλύτερος από τον μόνιμο, αναδεικνύοντας –έμμεσα τουλάχιστον– τη διατήρηση στενών δεσμών με το τόπο καταγωγής (Duquenne, Kaklamani, 2008). Εφόσον, τα μεγέθη αυτά αντανakλούν δύο υπάρχουσες πραγματικότητες ως προς τη λειτουργία των χωρικών ενοτήτων, η αποκλειστική χρήση μιας και μοναδικής κατηγορίας πληθυσμού αφαιρεί σημαντική πληροφορία. Κατά συνέπεια, η επεξεργασία και συστηματική ανάλυση των δύο προαναφερόμενων κατηγοριών πληθυσμού και ειδικότερα η διερεύνηση αυτών των ορατών αποκλίσεων θεωρούνται απαραίτητη προϋπόθεση για τη διαμόρφωση χωροταξικών πολιτικών.

Τελικός στόχος της ανάλυσης είναι η ανάδειξη της ύπαρξης μιας συστημικής σχέσης των πληθυσμιακών δεδομένων με το είδος των πολιτικών και χρηματοδοτήσεων που πρέπει να εφαρμοστούν. Η ανάλυση που προτείνεται επικεντρώνεται στο παράδειγμα της Περιφέρειας Κρήτης και η επεξεργασία των δεδομένων αφορά όλες τις χωρικές κλίμακες, από το επίπεδο της Περιφέρειας έως και τους οικισμούς.

2. ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΚΛΙΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΜΟΝΙΜΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Ανάλογα με την κλίμακα ανάλυσης προκύπτουν σημαντικές ή μη αποκλίσεις μεταξύ αυτών των δύο κατηγοριών δεδομένων, με αποτέλεσμα η ίδια η ένταση των αποκλίσεων να αποτελεί ένδειξη του διαφορετικού τρόπου λειτουργίας των χωρικών ενοτήτων και ως εκ τούτου των αναγκών σε υποδομές, έργα, υπηρεσίες κ.α.

Πίνακας 1. Σχέση μόνιμου και πραγματικού πληθυσμού σε επίπεδο περιφέρειας (NUTS II)

Περιφέρεια	Μόνιμος	Πραγματικός	Απόκλιση (%)*	Σχέση Πραγματικού / Μόνιμου**
Κεντρική Μακεδονία	1 876 558	1 874 214	0.1	1.00
Βόρειο Αιγαίο	205 235	206 121	0.4	1.00
Ανατ. Μακεδονία – Θράκη	607 162	611 067	0.6	1.01
Κρήτη	594 368	601 131	1.1	1.01
Νότιο Αιγαίο	298 462	302 686	1.4	1.01
Ιόνια Νησιά	209 608	212 984	1.6	1.02
Θεσσαλία	740 115	753 888	1.9	1.02
Δυτική Μακεδονία	294 317	301 522	2.4	1.02
Δυτική Ελλάδα	721 541	740 506	2.6	1.03
Αττική	3 894 573	3 761 810	3.4	0.97
Ήπειρος	336 392	353 820	5.2	1.05
Πελοπόννησος	597 622	638 942	6.9	1.07
Στερεά Ελλάδα	558 144	605 329	8.5	1.08

* ως ποσοστό του μόνιμου πληθυσμού σε απόλυτες τιμές

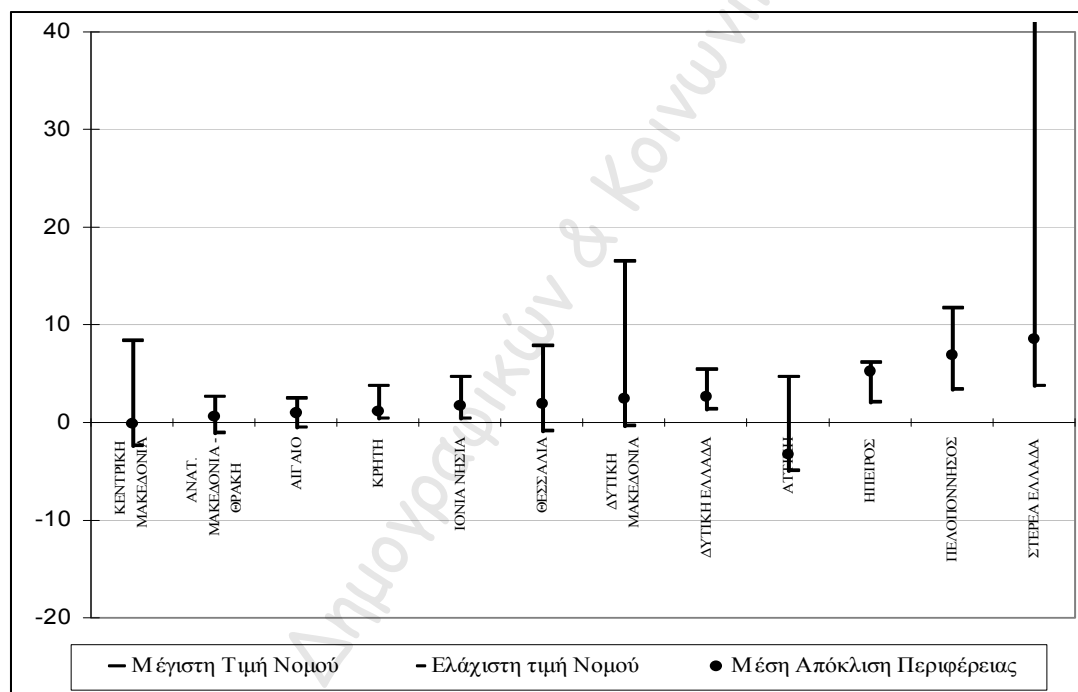
** Ο δείκτης μεγαλύτερος από το 1 αναδεικνύει μετακίνηση πληθυσμού την ημέρα της Απογραφής από άλλες περιφέρειες προς την εξεταζόμενη περιφέρεια.

Πηγή: Απογραφή Πληθυσμού 2001, ΕΣΥΕ

Από τον Πίνακα 1, προκύπτει ότι, σε επίπεδο περιφέρειας, η απόκλιση σε απόλυτες τιμές είναι περιορισμένης έντασης με εξαίρεση τόσο την περιφέρεια της Ηπείρου η οποία

–ως ορεινή περιοχή– αποτελεί κλασσικό παράδειγμα της διατήρησης των δεσμών με το τόπο καταγωγής όσο και την Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Οι δύο τελευταίες επωφελούνται από την σχετική γεινίαση με την Αττική με αποτέλεσμα ο πραγματικός πληθυσμός την ημέρα της απογραφής να είναι αρκετά υψηλότερος από το μόνιμο, σε αντίθεση ακριβώς με την Αττική η οποία, όπως τα περισσότερα αστικά κέντρα της χώρας «χάνουν» πληθυσμό την ημέρα της απογραφής.

Σε επίπεδο Νομού (NUTS III), οι αντίστοιχες αποκλίσεις παραμένουν –στις περισσότερες περιπτώσεις– σχετικά μικρές αν και τείνουν να διευρύνονται σε σχέση με την ανώτερη κλίμακα (NUTS II), όπως προκύπτει από το ακόλουθο διάγραμμα. Οι πιο ακραίες περιπτώσεις αφορούν, όπως ήταν αναμενόμενο, τις ορεινές περιοχές της χώρας και ειδικότερα τους Νομούς Ευρυτανίας, Φωκίδος, Γρεβενών, Αρκαδίας όπου ο πραγματικός πληθυσμός είναι σημαντικά μεγαλύτερος από τον μόνιμο. Αρκετά υψηλές τιμές παρατηρούνται και στους Νομούς που γεινιάζουν είτε με την Αττική (Ν. Κορινθίας, Βοιωτίας) είτε με την Θεσσαλονίκη (πχ. Ν. Χαλκιδικής). Τέλος η απόκλιση μεταξύ των δύο κατηγοριών πληθυσμού είναι ιδιαίτερα περιορισμένη στους νησιωτικούς νομούς με μια εξαίρεση (ο Νομός Κεφαλληνίας με ποσοστό που κυμαίνεται στο 4.6%).

Σχήμα 1. Διακύμανση της απόκλισης μεταξύ Πραγματικού και Μόνιμου πληθυσμού στο εσωτερικό των περιφερειών

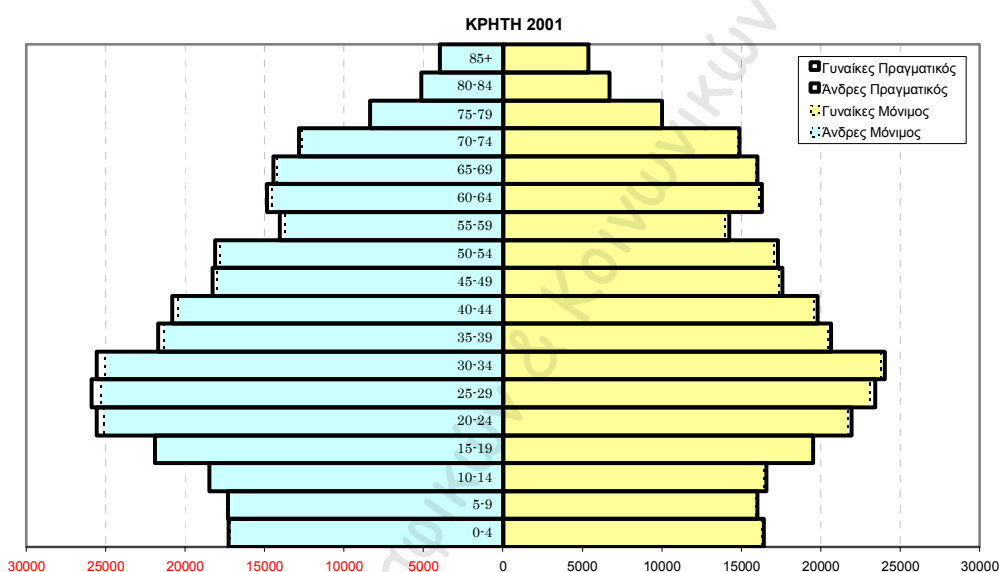
Αξίζει τέλος να υπογραμμίσουμε ότι, η απόκλιση αυξήθηκε μεταξύ των δύο τελευταίων απογραφών σε αρκετούς Νομούς και ειδικά στους πιο ορεινούς της Χώρας.

3. Η ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΚΛΙΣΗΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Η δημιουργία πυραμίδων πληθυσμού αποτελεί χρήσιμο εργαλείο ανάλυσης της απόκλισης του μόνιμου από τον πραγματικό πληθυσμό, εφόσον επιτρέπει τη διερεύνηση τόσο του μεγέθους της απόκλισης όσο και της διάρθρωσης της κατά ηλικιακές κλάσεις. Η δημιουργία των πυραμίδων με βάση τα απόλυτα νούμερα και όχι τις ποσοστιαίες αναλογίες αφενός μεν επιτρέπει να φανεί η ένταση της απόκλισης μεταξύ πραγματικού και μόνιμου πληθυσμού, και δε αφετέρου εξασφαλίζει την σωστή αποτύπωση της απόκλισης κατά ηλικία. Αντίθετα με την χρήση ποσοστιαίων αναλογιών, είναι πιθανό να «εξαφανιστούν» οι διαφοροποιήσεις στην περίπτωση αναλογικής διαφοροποίησης. Εφόσον ο

στόχος της ανάλυσης είναι η σύγκριση του μόνιμου και του πραγματικού πληθυσμού στο εσωτερικό κάθε χωρικής ενότητας και όχι μεταξύ ενότητων με διαφορετική βαρύτητα, τότε η χρήση απόλυτων δεδομένων είναι μια αποδεκτή επιλογή. Επίσης, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι, όσον αφορά στο χωροταξικό σχεδιασμό, οι αποφάσεις και επιλογές αφορούν έναν πληθυσμό υπαρκτό, κι όχι υποθετικό ή ποσοστιαίο ενώ –ως ένα βαθμό– οι επιλογές εξαρτώνται και ρυθμίζονται από το ίδιο το μέγεθος του εξεταζόμενου πληθυσμού. Συνεπώς, οι αναλύσεις πρέπει να δίνουν σημαντική βαρύτητα στα απόλυτα νούμερα, που αναφέρονται στα μεγέθη πάνω στα οποία πρέπει να βασιστούμε, και γι' αυτά να σχεδιάσουμε τις δράσεις και τα έργα.

Σε επίπεδο Περιφέρειας, οι δύο πυραμίδες του μόνιμου και πραγματικού πληθυσμού τείνουν να ταυτίζονται. Ο συνολικός πραγματικός πληθυσμός διαφέρει ελάχιστα από τον μόνιμο και τον υπερβαίνει κατά 6763 άτομα (1.1%), από τα οποία το μεγαλύτερο τμήμα αφορά τους άνδρες (4211 άτομα, δηλαδή το 62.3% της συνολικής απόκλισης).

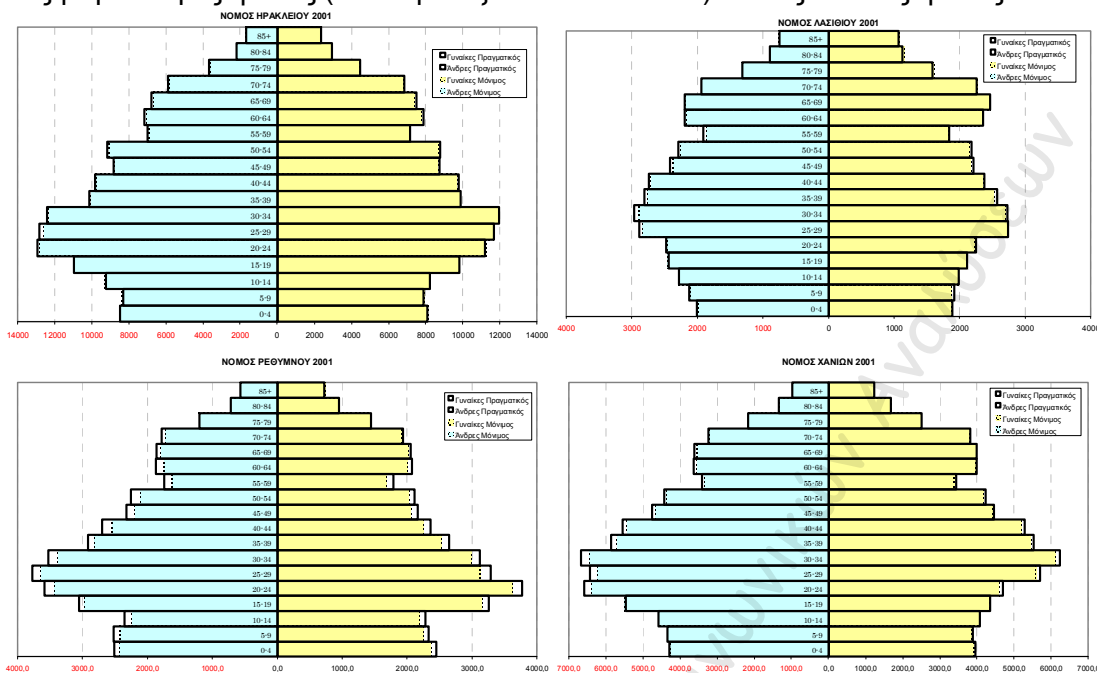

Σχήμα 2. Πληθυσμιακή Πυραμίδα της Κρήτης, Μόνιμος και Πραγματικός πληθυσμός 2001

Από την παραπάνω ανάλυση, προκύπτει ότι, ο πληθυσμός της περιφέρειας είναι σχεδόν «κλειστός», με την έννοια ότι δεν παρουσιάστηκαν ιδιαίτερες εισροές και εκροές πληθυσμού κατά την ημέρα της απογραφής, γεγονός που οφείλεται σε σημαντικό βαθμό από την γεωγραφική απομάκρυνση της περιφέρειας και όχι τόσο από την μη διατήρηση των κοινωνικο-πολιτισμικών δεσμών με τον τόπο καταγωγής από τους Κρητικούς που διαμένουν σε άλλες περιοχές της Ελλάδας και ειδικότερα στην Αττική (Ντυκέν, Κακλαμάνη, 2008).

Όσον αφορά τους 4 Νομούς της Κρήτης, παρατηρείται μια σχετική διαφοροποίηση της συμπεριφοράς τους. Ενώ στο νομό Ηρακλείου, η διαφορά μόνιμου και πραγματικού είναι ιδιαίτερα μικρή (0.4%), μεγιστοποιείται στο νομό Ρεθύμνου (3.8%) που έχει ταυτόχρονα έντονο ορεινό χαρακτήρα και μικρό βαθμό αστικοποίησης (41% έναντι 66% για τον Ν. Ηρακλείου). Η απόκλιση στους δύο υπόλοιπους νομούς Λασιθίου και Χανίων (0.8% και 1.3% αντίστοιχα) βρίσκεται κοντά στα επίπεδα του συνόλου της περιφέρειας. Η διαφοροποίηση της κατάστασης υποδηλώνει σε αυτή την χωρική κλίμακα (NUTS III) μια ανομοιογένεια –αν και περιορισμένη– τόσο ως προς την ένταση της απόκλισης μεταξύ των δύο μεγεθών πληθυσμού όσο και ως προς τη διάρθρωσή της κατά ηλικιακές κλάσεις. Στους νομούς Ρεθύμνου και Χανίων, ο πραγματικός πληθυσμός υπερβαίνει συστηματικά τον μόνιμο ανεξαρτήτως ηλικίας με περιορισμένη διαφορά στους ηλικιωμένους (άνω των 70 ετών) καθώς και στους νέους (κάτω των 20 ετών) στην περίπτωση του Ν. Χανίων. Αντίθετα, στο Ν. Ηρακλείου, οι αποκλίσεις υπέρ του πραγματικού πληθυσμού εμφανίζονται κυρίως

στις μεγαλύτερες ηλικίες (ειδικά μεταξύ 50 και 79 ετών) καθώς και στις ηλικίες 25-29 ετών.

Σχήμα 3. Πληθυσμιακές Πυραμίδες των Νομών της Κρήτης, Μόνιμος και Πραγματικός πληθυσμός 2001

Η ανάλυση σε μικρότερες κλίμακες αναδεικνύει πλέον την ύπαρξη σημαντικών διαφοροποιήσεων στο εσωτερικό της Περιφέρειας και των Νομών. Σε σύνολο 70 Καποδιστριακών Δήμων και Κοινοτήτων, ο μόνιμος πληθυσμός υπερέχει του πραγματικού (με μέγιστη τιμή στο Δήμο Χανίων: 4.4%) σε 11 Κ.Δ. οι οποίοι είναι αστικοί ή περιαστικοί δήμοι. Το αντίθετο παρατηρείται στους υπόλοιπους 59 δήμους από τους οποίους οι 31 παρουσιάζουν απόκλιση μεγαλύτερη από το 5% (με μέγιστη τιμή στο Δήμο Κεραμιών του Ν. Χανίων με 23%). Οι περισσότεροι από αυτούς παρουσιάζουν έντονο ορεινό χαρακτήρα όμως αξίζει να σημειώσουμε ότι ο πραγματικός πληθυσμός υπερέχει του μόνιμου κατά την ημέρα της απογραφής και σε ορισμένους δήμους που γειτνιάζουν με τα κύρια αστικά κέντρα της Κρήτης όπως οι Δήμοι Σούδας και Ακρωτηρίου στο Ν. Χανίων ή ακόμα ο δήμος Τυλίσου στο Ν. Ηρακλείου.

Όμως, λόγω και της προβληματικής κατάρτισης και υλοποίησης του Σχεδίου Καποδιστριας, οι Κ.Δ. δεν αποτελούν «οργανικά σύνολα», με αποτέλεσμα να υπάρχει ετερογένεια στο εσωτερικό τους. Γι' αυτό το λόγο, η περαιτέρω ανάλυση σε μικρότερη κλίμακα, δηλαδή στα Δημοτικά Διαμερίσματα –χωρικές ενότητες οι οποίες τους απαρτίζουν–, προσφέρει σημαντικές πληροφορίες ως προς την πραγματική ένταση και διαφοροποίηση του φαινομένου.

Από τα 578 Δημοτικά Διαμερίσματα, σε 105 ο μόνιμος πληθυσμός είναι μεγαλύτερος από τον πραγματικό, σε 14 αμετάβλητος, και στα υπόλοιπα 459 ο πραγματικός είναι μεγαλύτερος από το μόνιμο. Φυσικά, όπως είναι αναμενόμενο, οι διαφοροποιήσεις (θετικές ή αρνητικές) κυμαίνονται σε ένα μεγάλο εύρος: από μηδενικές σχεδόν έως το διπλασιασμό του πληθυσμού.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση, προκύπτει ότι, η απόκλιση μεταξύ των δύο μεγεθών πληθυσμού για το 2001, είναι ιδιαίτερα περιορισμένη στο επίπεδο της περιφέρειας (της τάξης του 1.1%) αν και αυξήθηκε σε σχέση με την προηγούμενη απογραφή του 1991 (0.6%). Επίσης, διαγνώσαμε μια σχετική διαφοροποίηση σε επίπεδο νομού ως προς τα ποσοστά απόκλισης, όμως ο πραγματικός πληθυσμός είναι συστηματικά μεγαλύτερος από τον μόνιμο. Ο Ν. Ρεθύμνου ο οποίος παρουσιάζει το 2001 την μεγαλύτερη απόκλιση, χαρακτηρίζεται επίσης από σημαντική αύξηση σε σχέση με το 1991 (από 1.7% στα 3.8%),

εξέλιξη που δεν παρατηρείται στους τρεις υπόλοιπους νομούς.

Οι συμπεριφορές αρχίζουν πραγματικά να διαχωρίζονται στα χαμηλότερα χωρικά επίπεδα. Όπως ήδη αναφέρθηκε:

- Από τους 70 Καποδιστριακούς Δήμους και Κοινότητες, στους 11 (ποσοστό 15.7%), ο μόνιμος πληθυσμός υπερέρχει του πραγματικού, ενώ σε 59 (ποσοστό 84.3%) συμβαίνει το αντίθετο. Επιπλέον η απόκλιση σε επίπεδο Κ.Δ. διευρύνεται σημαντικά σε σχέση με τους Νομούς καθώς κυμαίνεται μεταξύ -4% και +23%.
- Από τα 578 Δημοτικά Διαμερίσματα, οι 105 (18.2%) παρουσιάζουν μόνιμο πληθυσμό μεγαλύτερο από τον πραγματικό (18.2%), σε 14 (2.5%) τα δύο μεγέθη ταυτίζονται και στα υπόλοιπα 459 (79,4%) ο πραγματικός είναι μεγαλύτερος από το μόνιμο. Όπως ήταν αναμενόμενο, οι συμπεριφορές διαφοροποιούνται ακόμα περισσότερο, δεδομένου ότι, η απόκλιση σε αυτή τη χωρική κλίμακα κυμαίνεται μεταξύ -19% και +99%.

Τέλος, εξετάζοντας την χαμηλότερη δυνατή χωρική κλίμακα, προκύπτει ότι, σε σύνολο 1505 οικισμών που εξετάστηκαν, οι 271 (18%) είχαν μόνιμο πληθυσμό μεγαλύτερο του πραγματικού, σε 969 (64.4%) ισχύει το αντίθετο και σε 252 (16.7%) ο πληθυσμός παραμένει ο ίδιος, ενώ 13 (0.9%) είχαν είτε μόνο πραγματικό είτε μόνο μόνιμο πληθυσμό. Οι οικισμοί οι οποίοι έχουν πολύ μεγάλη ελάττωση του μόνιμου πληθυσμού (σε απόλυτα νούμερα) είναι οι αστικές και περιαστικές περιοχές καθώς και ορισμένα τοπικά κέντρα της υπαίθρου (με ελάχιστες εξαιρέσεις, για ειδικούς λόγους), γεγονός που υποδηλώνει ότι, η κινητικότητα δεν αφορά μόνο μετακινήσεις μεταξύ αστικού και υπαίθρου χώρου άλλα και μέσα στον ίδιο τον ύπαιθρο χώρο.

Η συστηματική ανάλυση της απόκλισης μεταξύ των δύο μεγεθών πληθυσμού καθώς και της έντασης του φαινομένου στις διαφορές χωρικές κλίμακες μας οδηγούν σε μια βάσιμη υπόθεση: Δεδομένων των μικρών αποστάσεων από τα αστικά κέντρα και των έντονων δεσμών με τον τόπο καταγωγής, υπήρξαν κατά την ημέρα της απογραφής σημαντικές μετακινήσεις από τον τόπο μόνιμης κατοικίας προς τον τόπο καταγωγής. Η απόκλιση μεταξύ πραγματικού και μόνιμου πληθυσμού μπορεί να προσδιορίσει, σε μεγάλο βαθμό, το είδος των μετακινήσεων αυτών. Πραγματικά οι εσωτερικοί μετανάστες που κατοικούν σε αστικά κέντρα σχετικά κοντά στον τόπο καταγωγής έχουν τη δυνατότητα να επιστρέφουν σε αυτόν συστηματικά και συχνά. Υιοθετούν επομένως ένα νέο μοντέλο κατοίκησης, βασισμένο στη διεύρυνση του «χώρου διαβίωσης και δραστηριοποίησης» που οδηγεί σε μια όλο και εντονότερη αύξηση της κινητικότητας (Κακλαμάνη και Ντυκέν, 2008). Αυτή η κατηγορία πληθυσμού μπορεί σήμερα να εμπλακεί στην οικονομική δραστηριότητα που αναπτύσσεται στον ύπαιθρο χώρο και σε κάποιες περιπτώσεις αξιοποιεί αυτήν τη δυνατότητα.

Η διατήρηση των σχέσεων με τον τόπο καταγωγής, είναι σε μεγάλο βαθμό σε άμεση συνάρτηση και με τη διατήρηση της πατρογονικής περιουσίας η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις περιλαμβάνει και την γεωργική εκμετάλλευση. Η κινητικότητα αυτή, ανάμεσα στον τόπο μόνιμης κατοικίας και στον τόπο καταγωγής (και ενδεχομένως δεύτερης-εποχιακής απασχόλησης) δεν πρέπει να ιδωθεί στο πλαίσιο μιας πόλωσης ανάμεσα σ' αυτά τα δυο: δεν είναι ή το ένα ή το άλλο, καθώς δεν λειτουργεί ανταγωνιστικά, αλλά συμπληρωματικά. Διάφορες έρευνες έχουν σημειώσει στην Ελλάδα την ανάπτυξη μιας ειδικής μορφής κινητικότητας από ορισμένους κατοίκους των αστικών κέντρων: η διατήρηση της αγροτικής εκμετάλλευσης, που συνήθως βρίσκεται στον τόπο καταγωγής, μπορεί να θεωρηθεί ως αιτία της κινητικότητας μεταξύ τόπου κατοικίας και έδρας της εκμετάλλευσης (δηλαδή από τον αστικό προς τον αγροτικό χώρο), η οποία όμως αν και χαρακτηρίζεται από συστηματικότητα, δεν πραγματοποιείται κατ' ανάγκην σε καθημερινή βάση (Goussios and Duquenne, 2003).

4. Ο ΙΔΕΑΤΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ : ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟ ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΓΙΑ ΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ

Λαμβάνοντας υπόψη την νέα τάση διεύρυνσης του «χώρου διαβίωσης και δραστηριοποίησης», είναι φανερό ότι, η μέτρηση του μεγέθους της κινητικότητας και η χωρική τους έκφραση (οι αφετηρίες και οι προορισμοί) αναμένονται να αποκτούν όλο και περισσότερη σημασία για τον χωροταξικό σχεδιασμό. Αν αυτό καταστεί εφικτό, τότε είναι δυνατόν να

καταρτιστεί και το δίκτυο αλληλεπιδράσεων, ανάμεσα στις επιμέρους χωρικές ενότητες. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα είμαστε σε θέση να δημιουργήσουμε έναν «*ιδεατό πληθυσμό*», ο οποίος δεν είναι ούτε ο πραγματικός ούτε ο μόνιμος, αλλά αναφέρεται σε αυτό που προτείνουμε να ορίσουμε ως τον «υπαρκτό πληθυσμό» (present) τουλάχιστον σε συγκεκριμένες στιγμές στο χωρόχρονο.

Για τον υπολογισμό αυτού του «ιδεατού» πληθυσμού, προτείνεται η μεγέθυνση του πληθυσμού, σε σχέση με τις δυο επίσημες κατηγορίες. Αυτό το νέο πληθυσμιακό μέγεθος πρέπει να υπολογιστεί σε επίπεδο οικισμού, ως το μέγιστο μεταξύ μόνιμου και πραγματικού πληθυσμού. Ο στόχος της συγκεκριμένης επιλογής είναι διττός: αφενός δεν πρέπει να συρρικνωθούν «τεχνητά» τα αστικά και περιαστικά κέντρα τα οποία τροφοδοτούν την κινητικότητα, και αφετέρου αυτή η κινητικότητα πρέπει να αποτυπωθεί (στον προορισμό της). Εξάλλου, όπως έχουμε δείξει οι εξωτερικές (της περιφέρειας) εισροές είναι εξαιρετικά περιορισμένες. Οι περισσότερες μετακινήσεις είναι ενδονομαρχιακές και πολλές φορές είναι και εντός των Καποδιστριακών Δήμων.

Σε επίπεδο περιφέρειας, ο νέος αυτός εκτιμώμενος πληθυσμός ανέρχεται σε 613445 άτομα, δηλαδή 2% πάνω από τον πραγματικό (3.2% σε σχέση με το μόνιμο). Η μικρή αυτή απόκλιση οφείλεται πραγματικά στο γεγονός ότι, κυριαρχούν οι μετακινήσεις μέσα στα όρια των νομών εφόσον οι αποκλίσεις και σε αυτή την κλίμακα είναι μικρές (Πίνακας 2).

Πίνακας 2. Εκτίμηση του «Ιδεατού Πληθυσμού»

	Πληθυσμός			Απόκλιση σε σχέση με	
	Πραγματικός	Μόνιμος	Ιδεατός	Πραγματικό	Μόνιμο
N. Ηρακλείου	292489	291225	298550	2.1	2.5
N. Λασιθίου	76319	75736	77640	1.7	2.5
N. Ρέθυμνου	81936	78957	83446	1.8	5.7
N. Χανίων	150387	148450	153809	2.3	3.6
Κρήτη	601131	594368	613445	2.0	3.2

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 2001, (ίδια επεξεργασία)

Σε επίπεδο δήμου, η εκτίμηση του εναλλακτικού μεγέθους ως άθροισμα του ιδεατού πληθυσμού των οικισμών που τον απαρτίζουν, δεν διαφέρει σημαντικά από τον πραγματικό πληθυσμό. Οι μεγαλύτερες αποκλίσεις αφορούν λογικά τους αστικούς δήμους, και κυμαίνονται μεταξύ +3% και +5%. Αντίθετα, η απόκλιση μεταξύ μόνιμου και ιδεατού πληθυσμού είναι, σε αρκετούς δήμους της υπαίθρου, έντονες και μάλιστα μεγαλύτερες από τις αποκλίσεις μεταξύ μόνιμου και πραγματικού, επιβεβαιώνοντας επομένως την ύπαρξη κινητικότητας και στο εσωτερικό των δήμων, ειδικότερα μεταξύ της έδρας του δήμου και τα χωριά.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανάδειξη σημαντικών αποκλίσεων μεταξύ των εναλλακτικών μεγεθών πληθυσμού, –ειδικά στις μικρότερες χωρικές κλίμακες– αναδεικνύουν ότι, η οργάνωση του χώρου δεν πρέπει να βασιστεί αποκλειστικά στους μόνιμους κατοίκους αλλά πρέπει να λαμβάνει επίσης υπόψη τους «περιοδικούς» κατοίκους. Επομένως, η έννοια του υπαρκτού πληθυσμού –αν και δεν μπορεί να μετρηθεί επακριβώς εξαιτίας της περιοδικότητας του φαινομένου– αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία για το χωροταξικό σχεδιασμό. Οι διαφορετικές κατηγορίες πληθυσμού (μόνιμος ή μη), καθώς και οι διαφορετικές μορφές κινητικότητας στο χώρο, προκαλούν σημαντικές αλλαγές και νέες απαιτήσεις ως προς την οργάνωση του χώρου. Προκειμένου να σχεδιαστούν αναπτυξιακά ή χωροταξικά προγράμματα πρέπει να βρεθεί η «χρυσή τομή», στην οποία θα αποτυπώνεται, άμεσα ή έμμεσα, η πραγματικότητα η οποία απαιτεί όχι μόνο ποσοτική προσέγγιση αλλά και ποιοτική αντίληψη των φαινομένων.

Οι καταγόμενοι από την περιοχή και διαμένοντες αλλού (κοντινές κωμοπόλεις ή πόλεις), μπορεί να συνεχίζουν να έχουν δραστηριότητες στον τόπο καταγωγής (κυρίως στον

πρωτογενή τομέα, καθώς ένα μεγάλο μέρος τους έχει διατηρήσει τις οικογενειακές περιουσίες). Μ' αυτόν τον τρόπο, μειώνεται η αποδιάρθρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων, συνεχίζεται η διαχείριση του χώρου, ενισχύεται ο τοπικός πληθυσμός, και οι σχέσεις που διατηρούνται (ή και διευρύνονται) μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά στον απεγκλωβισμό των μικροπεριοχών αυτών. Η πολυδραστηριότητα (ακόμα και αυτών που δεν διαμένουν μόνιμα στην περιοχή) πρέπει να ιδωθεί θετικά, καθώς δύναται να συμβάλλει στην ενίσχυση της χωρικής συνοχής τόσο των μικροπεριοχών όσο και των ευρύτερων περιοχών που τις περιβάλλουν, έτσι ώστε να λειτουργούν συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά.

Οι προσεγγίσεις βασισμένες στο δυϊσμό του χώρου, ο οποίος εμφανίζεται μέσα από τη διαφορετικότητα του μόνιμου και του πραγματικού πληθυσμού και εδράζεται στη λυσιτελή αντιπαράθεση του αστικού και της υπαίθρου, δεν μπορούν πλέον να αντικατοπτρίζουν τις νέες πραγματικότητες.

Συνακόλουθα, οι χωροταξικές και αναπτυξιακές πολιτικές πρέπει να λάβουν υπόψη τους τα φαινόμενα που άπτονται χωρικών, κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων. Προτάσεις μεμονωμένες και αποσπασματικές δεν μπορούν να προσδιορίσουν μια στρατηγική χωροταξικής και αναπτυξιακής πολιτικής, στα πλαίσια της οποίας να λειτουργούν συστήματα παραγωγής και διαχείρισης που συμβάλλουν στην κοινωνική και χωρική συνοχή και ολοκλήρωση των τοπικών περιοχών και κοινωνιών.

Ο σχεδιασμός και ο προγραμματισμός έργων απαιτεί τον προσδιορισμό του βέλτιστου πληθυσμιακού μεγέθους ενώ τα πληθυσμιακά στοιχεία δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται άκριτα. Η ανάδειξη μιας συστημικής σχέσης αυτών των δεδομένων με το είδος των πολιτικών και των χρηματοδοτήσεων που εφαρμόζονται, είναι απόλυτα αναγκαία. Στο πλαίσιο αυτό, θεωρούμε ότι, οι αποκλίσεις ανάμεσα στην καταγραφή του μόνιμου και του πραγματικού πληθυσμού αποτελούν χρήσιμες ενδείξεις διαφορετικού τρόπου λειτουργίας των χωρικών ενότητων, και ως εκ τούτου, διαφορετικής οπτικής σε σχέση με τις ανάγκες σε υποδομές, έργα κλπ.

Εξερευνώντας τις σχέσεις αυτές, μπορούμε να προσπαθήσουμε να συσχετίσουμε το είδος του σχεδιασμού (και των αναγκαίων έργων) με το «είδος» του πληθυσμού που θα χρησιμοποιήσουμε. Έτσι, π.χ., στην περίπτωση χωροθέτησης σχολικών υποδομών είναι προφανές ότι ο μόνιμος πληθυσμός είναι το βέλτιστο μέγεθος για τον προσδιορισμό των αναγκών μιας περιοχής καθώς η εποχιακή παρουσία κάτοικων που συνήθως διαμένουν στα αστικά κέντρα, δεν επηρεάζει το σχολικό πληθυσμό. Αντίθετα, ο προγραμματισμός έργων και υπηρεσιών όπως ίδρευση, αποχέτευση, τηλεπικοινωνίες κλπ, πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη τον δυναμικό μέγιστο πληθυσμό της κάθε περιοχής, είτε πρόκειται για τον μόνιμο είτε για τον πραγματικό ανάλογα με το αν μια περιοχή έχει εισροές ή εκροές πληθυσμού. Ευκαίριο θα ήταν να προστεθούν και οι εποχιακοί επισκέπτες λόγω τουρισμού (ειδικά σε περιφέρειες όπως η Κρήτη), για να μπορέσουμε να βρούμε τη μέγιστη πληθυσμιακή συγκέντρωση, όμως αυτό είναι σχεδόν ανέφικτο εξαιτίας της μη διαθεσιμότητας κατάλληλων δεδομένων. Τελικά, η συστημική αυτή ανάλυση της σχέσης των χαρακτηριστικών του χώρου με αυτά του είδους της παρέμβασης, συντελεί στην ανασύσταση των δεδομένων με την ανά περίπτωση ιδιαίτερη χωρική αποτύπωση της κατανομής του πληθυσμού.

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ε.Σ.Υ.Ε., 2001. Έννοιες-ορισμοί απογραφής πληθυσμού και κατοικιών. Available from: http://www.statistics.gr/gr_tables/S1101_SAP_1_MT_DC_01_1_Y.pdf.
- Κακλαμάνη Σ. και Ντυκέν Μ.Ν., 2008. Διερευνώντας τις επιπτώσεις της κινητικότητας στο πολιτισμικό πλαίσιο του υπαίθριου χώρου. *Αριάδνη*, 14: 267-289.
- Goussios D. and Duquenne M.N., 2003. L'exploitation agricole à distance en Grèce: mobilité, pluriactivité et ruralisation. *Recherches récentes en géographie aixoise, Méditerranée, Revue géographique des pays méditerranéens*, 1-2: 45-48.
- Duquenne M.N. and Kaklamani S., 2008. Le va- et- vient culturel entre le lieu de résidence et le lieu d'origine, In: *Actes des Colloques "Démographie et Cultures"*, AIDELF, August 2008, Quebec. Available from: <http://www.aidelf.ined.fr/colloques/Quebec/aidelf2008/>.